

у списку литературе их нема. У језику и начину закључивања се осећа да аутор обрађује средину и менталитет којима не припада и које негде у себи још увек доживљава као нека далека егзотична подручја, занимљива али несхватљива. „Соко и орао“ може да буде добар приручник о историји Црне Горе пред први светски

рат, потврда да се и ван наших граница историји југословенских земаља поклања све више пажње, засноване на тамошњој нама мање познатој или од нас занемареној грађи, али и да се та историја смешта у много шире, европске, па и светске оквире.

Предраг Цицимил

ПЕРВОЕ СЕРБСКОЕ ВОССТАНИЕ 1803—1813 ГГ. И РОССИЯ КНИГА
ВТОРАЯ (1808—1813) „НАУКА“, МОСКВА 1983, СТР. 400

Добро је позната изузетна научна важност руске архивске грађе за изучавање историје балканских народа и збивања. Скопчани многим везама и често неостварљивим надањима у помоћ и покровитељство руског двора и владе, балкански народи су често упирали очи према Петрограду. Њихова надања су била и одвећ велика, јер су вјеровали у снагу „моћног православног цара“, уз то и снажно заинтересованог за збивања на турском дијелу Балканског полуострва. У подршци и заштити балканских Словена, руски самодржачки апарат је налазио основу за своје империјалне интересе и обрачунае, првенствено са Турском а преко ње и са њеним западним савезницима и заштитницима. Због тога је Русија са особитом пажњом пратила балканска збивања и настојала да их усмјерава. Царска дипломатија и руска војска су зато успоставиле врло присне везе са устаничком Србијом, увијек се благонаклоно и покровитељски односећи према њој, њеним мукама и катастрофи која ју је задесила 1813. године. При томе је била принуђена да се повинује међународним уговорима и да своју политику усклађује са међународним приликама, које, добрим дијелом, нијесу одговарале српској револуцији.

Вожд Карађорђе и устаничке старјешине, као и сви устаници, гајили су велику наду у успјех руског оружја и царске диплома-

тије, њима су највише вјеровали и у њих се посебно уздали. („Ми, долу именовати, за другог не знамо, него за милостивог господа бога и за великославног господара императора Александра Павловића...“ стр. 344).

При оваквом стању односа нормално је што су у Петроград упућивана бројна писма устаничких вођа и извјештаји руских заступника. Срећна је околност што је већина њих сачувана и што су публикавањем постала науци лакше доступна.

Српска револуција (1804—1813) одавно је предмет изузетне пажње историчара и других научних радника. Само ријетки историчари имали су увида у руску архивску грађу о овој револуцији, па су се зато већином користили секундарном аустријском грађом, раније лакше доступном.

Договор између Одјељења историјских наука САНУ и Славистичког и балканолошког института АН СССР омогућио је издавање ове публикације. Заједничким напорима постигнут је крупан научни резултат — објављена је, веома стручно, најважнија руска грађа о првом српском устанку.

Ова друга по реду књига зборника садржи документе који се налазе у Архиву Министарства иностраних послова СССР и Централном војноисторијском архиву у Москви. Публиковани документи обухватају период од почетка 1808. године а завршавају се поразом

српских устаника 1813. године. Само три документа су из јануара 1814. године, а уврштена су зато што дају карактеристику претходног устаничког покрета.

У књизи је хронолошким редом уврштено 328 докумената, већином оригиналних, у огромној већини на руском језику. Незнатан број докумената руске провенијенције писан је на француском језику (али су преведени на руски), а само мали број је српског поријекла, писан исквареним српским језиком са знатном количином русизма, који, разумљиво, нијесу преведени на руски књижевни језик.

За вријеме руско-турског рата (1806—1812), који је снажно подстицао српске устаничке акције, руска војска и српски устаници често су се заједнички борили против Турака. Руска војска и дипломатија указивали су Србима војну, дипломатску и материјалну помоћ, учествовали у разради и обликовању устаничке власти, па су зато сачувани документи врло значајни за изучавање цјелокупне устаничке активности.

За почетак ове књиге 1808. је одређена зато што је управо те године руска влада одбила да утврди услове примирја са Турском у Слободзију, па су поведени нови преговори о условима склапања мира. Тај предах у ратним операцијама Србија је искористила за формирање свог државног апарата и система управе, на развој социјалне структуре и просвјетног живота. О тим унутрашњим односима у Србији у овој публикацији се налазе драгоцјени материјали: извјештаји К. К. Родофиникина, писма Н. П. Румјанцева, А. А. Прозоровског, И. И. Исајева, Ј. Кирико, Е. Г. Цукато и других руских и српских дипломата и војсковођа. Уз то су приложена и писма и молбе руском двору и војсковођама, које су упућивали устанички вође — Карађорђе, Миленко Стојковић, Вељко Петровић и други.

Сви објављени документи свједоче о устаничким мукама и невољама српског народа, који је — иако у тјеснацу између великих сила — одлучио да се супротстави

Турској уз помоћ хришћанских сила, у првом реду Русије. Али, како су Срби очекивали од Русије и више но што им је она могла пружити, компликовали су своје односе са њом, па су покушавали да добију одређену помоћ и од Аустрије и Француске.

Поред класне суштине спољне политике руског царизма, конкретна дејства руске дипломатије и војних кругова према Србији битно су одређивана и посебношћу устаничких војних дејстава и компликованим међународним односима, нарочито руско-француским опречностима послје Тилзитског мита (1807) и руско-турским ратом.

Користећи заузетост Русије у одбрамбеном рату против Француске и општу међународну ситуацију, Турска је 1813. године жестоким мјерама угушила српску револуцију. Русија тада није могла пружити Србији знатнију војну помоћ, али се дипломатским путем упорно залагала за практично спровођење одредбе Букурешког мира (1812) о давању Србији унутрашње аутономије, што је било од значаја за касније постизање њене политичке независности.

У припремању ове књиге учествовали су, са совјетске стране, сарадници: Славистичког и Балканолошког института АН СССР, Историјско-дипломатске управе МИД, Главне архивске управе при Министарском савјету СССР, а са југословенске сарадници, сарадници Одељења за историју САНУ. Редакцију су сачињавали: И. С. Достјан (одговорни уредник), В. П. Грачев, Ф. И. Долгих, В. В. Зеленин, В. И. Мазајев, К. К. Миронова и Ј. А. Писарев — са совјетске стране и В. Чубриловић (одговорни уредник), П. Гавриловић, К. Џамбазовски, С. Милосављевић, Р. Самарџић и В. Стојанчевић — са југословенске стране.

Књигу су приредили И. С. Достјан, Ј. П. Наумов, С. Гавриловић и Н. Маџаревеић.

При раду на књизи приређивачи су се придржавали правила за издавање историјских докумената у СССР. Документи су значлачки припремљени за штампу, археографски обрађени, снабдјеве-

ни неопходним коментарима. Уз књигу је дата неопходна научна апаратура, садржај докумената и њихов списак, као и регистри.

Но, и овом заиста добром издању могу се дати незнатније примједбе. Вјероватно због недовољног познавања црногорске прошлости и њеног простора, у коментарима су се промакле неке ситније грешке. Тако, пораз Нуман-паше пећког у боју код Суводола није био 1808. већ 1809. (стр. 30), а одред

Чолак—Анте Симеоновића није прешао ријеку Уну, и није уопште долазио до Никшића (стр. 82).

Чини се, ипак, да овим зборником није исцрпљена сва руска архивска грађа о првом српском устанку. Вјероватно ње има и у другим архивима (осим у она два чији су фондови коришћени). Било би веома добро када би се и они искористили, и не само за изучавање српске револуције.

др Радман Јовановић

ДР ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ, ПОРТРЕТИ, ЦЕТИЊЕ 1983, СТР. 361

Географ по ужој специјланости, др Душан Мартиновић већ неколико година обогаћује нашу писану ријеч својим историографским радовима. Нијесу то студије којима се рјешавају кључна питања из наше прошлости; по правилу, су то теме лакшег научноистраживачког задатка. Нијесу оне ни неопходне са становишта актуелног развоја историографије, али имају своје мјесто у њој.

Једна од таквих тема расправљана је у најновијој књизи овога плодног ствараоца. Сам назив ПОРТРЕТИ сугерише утисак да се ради о портретисању неких личности, које су већ самим тим што су привукле пажњу једног ствараоца заслужне да се о њима пише, да се не заборави њихов допринос, јер су, како то аутор каже, „утицали на духовни живот и културну климу Цетиња и Црне Горе уопште“. У питању су следеће личности: Ђурђе Црнојевић, штампар Макарије, Јован Сундечић (1828—1911), Ђуро Поповић (1845—1902), Јосип Сладе (1828—1911), Милутин Мило Ковачевић (1871—1913), Павле Аполонович Ровињски (1831—1916), Јово Љепава (1850—1916), Јово Поповић — Липовац (1856—1919), Лазо Ђ. Поповић (1872—1928), Лазар Т. Перовић (1869—1928), Андрија П. Јовићевић (1870—1939), Ђорђевић Ф. Лопичић (1910—1942), Стојан Б.

Божовић (1914—1944), Јован — Јошо Ф. Иванишевић (1868—1944), Михаило Ваћо Пајковић (1903—1970), Милутин Стојовић (1901—1975), Ристо Ј. Драгићевић (1901—1980), Милан М. Вујачић (1899—1981), Милан П. Гвозденовић (1899—1982), Јован Л. Вукмановић и Анте Луи. Двадесет и двије личности, које су заслужиле да се не забораве.

Вријеме њиховога рада у Црној Гори раздвајају вјекови: Ђурђе Црнојевић је живио у XV вијеку, а поседања два портретисана ствараоца су наши савременици. Рад свих њих је значајан за Црну Гору, ту спора нема. Из кратких нотица аутора, које, ипак, нијесу портрети, то се може наслутити, а из библиографије радова то се лако и закључује. Аутор је заиста и сувише мало урадио да би портретисао ликове одабраних стваралаца. Уосталом, у Авану Црнојевићу или о штампару Макарију дао је само по двије-три странице, а о њима су књиге написане. О већини других стваралаца једва да је дата само по једна страница текста. Аутор је, међутим, уложио много већи напор у припрему библиографије радова изабраних личности. То је доста мукотрпан посао, пошто се требало информисати о грађи, прикупити је и, најзад, стручно обрадити. Класификација